

толькі выгнаннем “дурніцы”. І гэты прыклад даказвае, што маральны аксіялагічны кодэкс павінен у любым творчым прыкладзе заставацца непарушным. Думаецца, арыентаваўся на яго і Уладзімір Караткевіч, калі працаваў над казкай “Бліны на дрэве, грушы на вярбе” [5, с. 615–622]. У яго бязмернай крэатыўнай прасторы прааналізаваны сюжэт атрымаў выключную займальнасць, натуральную павучальнасць і камічнасць.

Заклучэнне. Раскрыты ў артыкуле казачны сюжэт відавочна прадэманстравваў ва-рыятыўнасць народнага творчага мыслення, моцна скарэляванага з маральным базісам у беларускім нацыянальным характары.

1. Народные русские сказки А. Н. Афанасьева [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/skazki/default.asp?feb/skazki/texts/af0/af0.html>. – Дата доступа: 16.01.2022.
2. Большой словарь-справочник синонимов русского языка [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: <https://gufo.me/dict/synonyms>. – Дата доступа: 15.01.2022.
3. Proverbia et dicta: Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Н.А. Ганчарова, І.М. Шчарбакова, Л.Г. Калядка і інш.; Пад рэд. Н.А. Ганчаровай. – Мінск: Універсітэцкае, 1993. – 255 с.
4. Сацыяльна-бытавыя казкі / Рэд. В.К. Бандарчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 520 с.
5. Караткевіч, У.С. Збор твораў. У 25 т. Т. 3. Апавяданні. Казкі: 1946 – 1981 / У. Караткевіч; падрыхт. тэкстаў і камент. А. Вераб’я; рэд. тома Т. Шамякіна. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2014. – 774 с.

КАНЦЭПТЫ-РЭГУЛЯТЫВЫ Ў МОЎНАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ

*К.С. Пивавар
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава*

Канцэпты – гэта ментальныя ўтварэнні, якія ўяўляюць сабой значныя фрагменты вопыту, якія захоўваюцца ў памяці і асэнсоўваюцца, тыпізуюцца. Выяўленне і апісанне канцэптаў-рэгулятываў актуальнае ў межах антрацэнтрычнага кірунку, які актыўна развіваецца ў сучаснай лінгвістыцы. Сёння вучонымі выдзяляюцца два напрамкі ў даследаванні канцэптаў: лінгвакагнітыўны (А.С. Кубракова, І.А. Сцернін) і лінгвакультуралагічны (В.А. Маслава, С.Р. Варкачоў, У.І. Карасік). Першы кірунак ставіць на мэце вывучэнне спосабаў моўнай аб’ектывацыі канцэптаў, у межах другога напрамку ўвага вучоных накіравана на выяўленне этнакультурнай ці сацыяльна-групавой спецыфікі тых ці іншых культурных сэнсаў.

Мэта артыкула – на аснове сучасных тэарэтычных даследаванняў даць азначэнне тэрміну “канцэпт-рэгулятыў” і вызначыць канцэпты-рэгулятывы ў беларускай моўнай карціне свету.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужылі тыя канцэпты, якія можна лічыць рэгулятыўнымі ў моўнай карціне свету беларусаў. Метадамі даследавання сталі метады абагульнення, параўнання, аналізу і сінтэзу апісальны метады і прыёмы знешняй інтэрпрэтацыі, класіфікацыі і сістэматыкі (пры мадэляванні структуры канцэптаў), прыём лінгвакультурнай інтэрпрэтацыі.

Вынікі і іх абмеркаванне. Параўноўваючы канцэпты, уласцівыя розным нацыянальным культурам, мы заўважаем, што ў шэрагу выпадкаў мы сустракаемся з асіметрычнай прадстаўленасцю адзінак ў супастаўленых культурах. Яскравым выражэннем такой асіметрычнасці з’яўляецца лакунарнасць – адсутнасць пэўных прымет і адзінак у адной сістэме ў параўнанні з іншай. Сярод лінгвакультурных канцэптаў можна выдзеліць рэгулятывы паводзін, г.зн. нейкія ўстаноўкі і характарыстыкі, якія адлюстроўваюць нормы і каштоўнасці, уласцівыя той ці іншай лінгвакультуры. Яны разнастайныя, бо апісваюць розныя сітуацыі і рэаліі чалавечага быцця. Канцэпты-рэгулятывы ў канцэнтраваным выглядзе ўтрымліваюць ацэначны кодэкс той ці іншай лінгвакультуры. Яны ў сваім сістэмным выражэнні тлумачаць культурныя дамінанты паводзін. Уводзячы ў навуковы зварот тэрмін “канцэпт-рэгулятыў”, У.І. Карасік вылучае агульначалавечыя, этнакультурныя, сацыяльна-групавыя і індывідуальныя рэгулятывы паводзін. У аснове дадзеных класіфікацыі рэгулятываў ляжыць наступная прымета: суадносіны індывідуальных і калектыўных норм [4; 108].

Для вылучэння канцэптаў-рэгулятываў моўнай карціны свету той ці іншай супольнасці неабходна звярнуцца да выяўлення каштоўнасцей арыенціраў і норм паводзін. Як вядома, прадметы і з’явы знешняга і мысліцельнага свету, якія атрымалі найбольш пазітыўную ацэнку, характарызуюцца як каштоўнасці і ў далейшым выступаюць як арыенціры каштоўнасца-ацэначнай дзейнасці. На аснове вынесеных ацэнак фарміруецца норма – палажэнне, суадноснае з пазітыўнай

ацэнкай соцыума і прадпісанае прадмету ацэнку яго прадстаўнікамі. У выніку шматразовага паўтору аднолькавага паўтору спраў фарміруецца ацэначны стэрэатып – нейкая ўстойлівая рэакцыя (адабрэнне, асуджэнне ці абьякавасць) на адны і тыя ж ці падобныя сітуацыі.

Катэгорыі нормы перасякаюцца з катэгорыямі каштоўнасці і ацэнкі. І.А. Сцярынін адзначае, што “аб’ектам ацэнкі часцей за ўсё з’яўляюцца асобы – непасрэдна ці праз свае прыметы ці дзеянні, прычым нярэдка тое ці іншае ацэначнае слова ці выраз нават не адносіцца да пэўнай асобы, а ускосным чынам усё роўна характарызуе тую ці іншую асобу” [7; 101]. На думку Н.Д. Аруцонавай, ацэнка прадстаўляе чалавека як мэту, на якую звернуты свет. У гэтым сэнсе яна тэалагічная [1; 59]. Такім чынам, у каштоўнаснай карціне свету чалавек займае важнае месца. Уяўленні пра чалавека – ядро кожнай нацыянальнай культуры. Як правіла, яны фарміруюцца з многіх крыніц – паданняў, легенд казак – і адлюстроўваюцца ў мове, у яго лексіцы і фразеалогіі. Станоўчая ацэнка чалавека азначае адпаведнасць пэўнаму эталону, які існуе ў грамадстве. Адзначым, што ў беларускім мовазнаўстве ўжо ёсць ґрунтоўнае манаграфічнае даследаванне А.С. Дзядовой, у якім на матэрыяле фразеалогіі і парэміялогіі апісаны вобраз чалавека, яго псіхічны стан, асаблівасці яго характару, эмацыйна-пачуццёвай сферы, рэлігійны светапогляд, сацыяльныя адносіны і гендарныя паводзіны [3].

Важным крытэрыем вылучэння канцэптаў-рэгулятываў з’яўляецца аналіз шкалы каштоўнасцей таго ці іншага народа. Так, у найноўшых даследаваннях сацыёлагі выдзяляюць наступныя важныя каштоўнасці беларусаў: здароўе, бацькі, душэўны спакой і камфорт, любімы чалавек, дзеці, матэрыяльна забяспечанае жыццё, прафесіяналізм, цікавая праца, сябры і г.д. Дадзеныя сацыялагічных даследаванняў сведчаць, што сярод беларусаў дамінуе пазітыўнае ўяўленне пра свой народ. Збіральны вобраз тыповага беларуса складаецца з наступных якасцей, часцей за ўсё адзначаных рэспандэнтамі: “добразычлівасць (90%), спагадлівасць (89%), гаспадарлівасць (88%), гасціннасць (87%) і дабрыня (85%) [6; 90]. Усе пералічаныя паняцці могуць выступаць як канцэпты-рэгулятывы.

Сістэма каштоўнасцей, закадзіраваных у мове, у яўным выглядзе выражаецца ў выказваннях, якія ўтрымліваюць нормы паводзін. Яны ў сваім сістэмным выражэнні тлумачаць культурныя дамінанты паводзін. Гэтыя выказванні падзяляюцца на два класы: прамыя імператывы і абагульненыя канстатацыі, у якіх змешчаны рэкамендацыі паводзін. Гэтыя канстатацыі могуць быць выражаны ў форме лагічнага азначэння (“Без працы няма шчасця”) і ў форме іншасказання (“Ранняя птушка крылькі цярэбіць, а позняя вочкі трэ”). Як прамыя імператывы, так і абагульненыя канстатацыі ў іх разнавіднасцях прадстаўлены ў выглядзе корпуса прэцэдэнтных тэкстаў, перадусім – парэмій і афарызмаў. Парэміі, як правіла, выражаюць агульнапрынятыя нормы паводзінаў як канцэнтраваны калектыўны вопыт у выглядзе іншасказання, афарызмы раскрываюць падставы (асновы) гэтых норм і часта фармулююцца як асобная ацэнка гэтага вопыту ў выглядзе абстрактнага разважання. Так, А.У. Нічыпорчык пры аналізе каштоўнасных арыентацый у парэміялагічным фондзе некалькіх моў адзначае: “высокай ступенню парэміялагічнай канцэптуалізацыі ў рускай, беларускай, італьянскай і нямецкай лінгвакультурах характарызуюцца наступныя каштоўнасці: ежа, здароўе, праца, дом, дабрабыт, сям’я, розум, мова, шчасце, Бог” [5; 7].

Канцэпты-рэгулятывы неаднародныя, у іх складзе выдзяляюцца тэLEANOMНЫя канцэпты – “вербалізаваныя сэнсы, якія звяртаюць нас да ўніверсальнай духоўнай культуры і ствараюць для чалавека сэнс жыцця” [2; 4], такія, як “шчасце” і “любоў”, і больш прыватныя рэгулятыўныя канцэпты – “гордасць”, “міласэрнасць”, і інш. Менавіта рэгулятыўныя канцэпты ўяўляюць найбольшую цікавасць для выяўлення асаблівасцей ментальнасці пэўнага народа ці той ці іншай групы ў яго складзе.

Заклучэнне. Вывучэнне норм і каштоўнасцей грамадства магчыма ў ходзе аналізу моўных структур, якія ўтрымліваюць ацэнку. Мова займае важнае месца сярод сістэм нарматыўнай рэгуляцыі. Правілы паводзінаў – важная частка чалавечага вопыту, яны знаходзяць заканамернае адлюстраванне ў мове. Уяўленні ў мове сацыяльных норм носіць сістэмны характар і можа разглядацца як адна з бакоў моўнай карціны свету – моўная карціна свету сацыяльных норм. Такім чынам, на аснове аналізу лінгвістычных і сацыялагічных даследаванняў можна сфармуляваць спіс канцэптаў-рэгулятываў на аснове выяўлення каштоўнасных устаноў беларусаў: чалавек, жыццё, сям’я, шчасце, праца, народ, мова, здароўе, дабрабыт і інш. Рэгулятыўныя характарыстыкі канцэптаў знаходзяць адлюстраванне ў наяўнасці пэўных ідэалаў, узораў, эталонаў для прадстаўнікоў кожнага ўзросту ў розных культурах, а таксама ў прэцэдэнтных тэкстах, перадусім, парэміялагічных фондзе мовы.

1. Арутюнова, Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – Москва: Наука, 1988. – 341 с.
2. Воркачев, С.Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели): монография / С. Г. Воркачев. – Волгоград: Перемена, 2003 – 164 с.
3. Дзядова, А.С. Чалавек у лютэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі: манаграфія / А.С. Дзядова. – Віцебск : Віцеб. дзярж. ун-т, 2013. – 161 с.
4. Карасик, В.И. Языковая кристаллизация смысла: монография / В.И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2010. – 422 с.
5. Ничипорчик, Е.В. Отражение ценностных ориентаций в паремиях: лингвокогнитивный, сопоставительный и социолингвистический аспекты / Е.В. Ничипорчик: автореф. на соиск. ...д-ра филол. наук. Минск: БГУ, 2016. – 56 с.
6. Стариченок, В.В. Ценности белорусов в разрезе социологии / В.В. Стариченок // Беларуская думка. – 2021. – № 4. – С. 89–95.
7. Стернин, И.А. Проблемы анализа структуры значения слова: монография / И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – 156 с.

СПОСОБЫ ВОПЛОЩЕНИЯ АВТОРСКОГО СОЗНАНИЯ В ДРАМАТУРГИИ КАК ОБЪЕКТ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

*М.О. Польников
Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова*

Одной из актуальных и малоизученных проблем современного литературоведения является авторское сознание и способы его воплощения в драматургии. Современная русская драма (конец XX – начало XXI века) закономерно продолжает развитие тенденции возрастающей авторской активности в тексте драматургического произведения, которая начала формироваться ещё на рубеже XIX – XX вв. в контексте становления новой драмы как в русском театре, так и в европейском. Данный факт заставляет задуматься над проблемами субъектно-объектной организации драмы, а именно – над способами воплощения авторского сознания в драматургии.

Целью работы является описание наиболее распространённых способов воплощения авторского сознания в современной русской драматургии.

Материал и методы. Материалом исследования послужили сформировавшиеся в российском литературоведении рубежа XX–XXI веков научные подходы к изучению способов воплощения авторского сознания в драматургии. Основными методами исследования являются описательный и культурно-исторический, которые позволили систематизировать данные исследовательские подходы.

Результаты и их обсуждение. Решающее значение в драме имеет речь действующих лиц, которая выражает их волевые действия, а также самораскрытие характеров. Повествование, представляющее рассказы о произошедшем ранее или в другом месте, в том числе и введение в пьесу авторского голоса, является постепенным [2]. Драма как литературный род во многом ограничена в воспроизведении различных переживаний, мыслей и чувств; фиксация мимики, жестов и интонаций осуществляется посредством ремарок. В связи с этой спецификой в драматургии возникает проблема воплощения авторского сознания.

Б.О. Корман в своей теории, сформулированной в работе «Изучение художественного текста произведения», выделяет два способа воплощения авторского сознания: 1) сюжетно-композиционный (автор передаёт свою позицию через расположение и соотношение частей); 2) словесный (автор передаёт свою позицию через речи действующих лиц) [3]. По мнению Б.О. Кормана, автор в драматическом произведении присутствует как «организатор сценического действия, находясь «за кулисами» и не подавая оттуда «голоса». Однако если он всё же вторгается в события, то именно с целью подчёркивания условности представления и разрушения иллюзии его самостоятельного хода. Но в данном случае автор становится ролью, которая не совпадает с полнотой авторской личности [6].

По мнению О.С. Наумовой, «авторское сознание обнаруживается в таких способах, как характеристики героев, данные другими персонажами, «внутренние» монологи-самохарактеристики, «говорящие» фамилии, эффектные сцены «под занавес», реплики «в сторону», авторские ремарки и проч.» [4]. Исследователь утверждает, что немаловажную роль в воплощении авторского сознания в драматургии играет такая категория, как конфликт.

Одним из первых предложил классифицировать конфликты В.Е. Хализев. Он предложил выделять разрешимые конфликты (конфликты-казусы, которые являются локальными и переходящими, замкнутыми в пределах единичного стечения обстоятельств и принципиально разре-